

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 114 1993

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-08-01

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo 1994

Skönlitteratur och sakprosa – en replik till Bo G. Jansson

Av ANDERS PETTERSSON

I *Samlaren* 113 (1992) redovisar Bo G. Jansson sin uppfattning om vad skillnaden mellan skönlitteratur och sakprosa består i. Beskrivningen av hans ståndpunkt växer fram ur en diskussion av min bok *A Theory of Literary Discourse* (1990) och av Lars-Åke Skalins *Karaktär och perspektiv* (1991). Här tänker jag lämna Janssons synpunkter på Skalins bok åt sidan, och likaså hans tolkningar av andra teoretiker. Där emot vill jag gärna kommentera det i Janssons artikel som berör mitt eget arbete. Jag har nämligen invändningar både mot Janssons karakteristik av min ståndpunkt, mot hans (föredömligt hövliga) kritik av den och mot den analys av skillnaden mellan skönlitteratur och sakprosa som han lägger fram. Dessbättre berör flera av mina invändningar viktiga principiella problem – åtminstone tycker jag det själv! – och jag hoppas därför att mitt inlägg kan ha ett intresse som går utöver det snävt polemiska.

När jag talar om språklig kommunikation i *A Theory of Literary Discourse* (i fortsättningen: *Literary Discourse*) skiljer jag, på ett sätt som är vanligt inom filosofisk och lingvistisk pragmatik, mellan vad som kunde kallas *det sagda* och *den kommunikativa funktionen*. Båda komponenterna räknar jag in i helhetsbetydelsen hos ett yttrande. Ofta finns det i princip flera möjliga sätt att fatta en sats som någon yttrar. Låt oss ta satsen »Nu går du och lägger dig», yttrad i en bestämd situation. Det yttrandet kan förstås vara en uppmaning, men det kan också hända att satsen är yttrad som, t.ex., ett konstaterande. Det sagda (att adressaten nu går och lägger sig) skulle vara identiskt i bägge alternativen, men inte den kommunikativa funktionen (och därför inte heller helhetsbetydelsen). Yttrandet skulle inte vara tänkt att uppfattas på samma sätt i de två fallen.

Kärnidén i *Literary Discourse* är, att litteraturens språkliga egenart ligger i att en speciell typ

av kommunikativ funktion är förknippad med litteratur. Nu kan man förstås följa olika principer när man klassificerar det man vill se som kommunikativa funktioner. I *Literary Discourse* arbetar jag med en grundindelning av dem i informativa (ungefär: påstående), direktiva (ungefär: uppmanande) och presentationella funktioner. Vid alla tre typerna introducerar talaren eller skrivaren ett slags verklighetsbild: det sagda. Men vid informativ diskurs, t.ex. vid vanliga påståenden (jfr »Nu går du och lägger dig» sagt som konstaterande), introduceras det sagda med anspråket att det sagda stämmer med den faktiska verkligheten. Vid direktiv diskurs (jfr »Nu går du och lägger dig» sagt som uppmaning) introduceras det sagda med anspråket på att formulera en verklighetsbild som adressaten har att förverkliga (adressaten har att gå och lägga sig nu). Vid yttranden med presentationell funktion (t.ex. dikter, romaner o.s.v.) introduceras det sagda med anspråket att det ska vara i något avseende värdefullt för adressaten att konfronteras med det sagda och mentalt bearbeta det. Vid en fiktionsberättelse är t.ex. inte det sagda tänkt som information eller direktiv. Det är meningen att läsaren ska sätta sig in i det sagda, mentalt bearbeta det och få något utbyte av det (vare sig utbytet sedan är insikter om tillvaron, emotionell berikning, estetisk formnjutning eller något annat). Jag argumenterar för att litteratur väsentligen kan identifieras som de språkliga framställningar som är dominerade av en presentationell funktion (»dominerade», eftersom inslag av flera olika funktioner kan finnas i en framställning).

Jansson återger själva denna min grundidé med hjälp av ett relevant citat ur boken. Men det finns tre andra inslag i hans referat eller karakteristik som jag vill reservera mig mot.

Jansson beskriver min uppfattning som hemmahörande i en kantiansk tradition enligt vilken

konsten tillfredsställer utan intresse och utan begrepp. Det är en oriktig återgivning av min ståndpunkt. Jag distanserar mig uttryckligt från en estetiskt baserad syn på konst och litteratur, vare sig kantiansk eller icke-kantiansk (se ssk. *Literary Discourse*, ss. 189–195). På s. 192 i min bok förklarar jag explicit, under anförande av belysande exempel, vad som är skillnaden mellan att se litterär framställning som presentationell diskurs och att se den som diskurs tänkt att tas emot på ett i estetisk mening ointressant sätt.

Det är också en missuppfattning som ligger bakom när Jansson gör gällande att jag, i motsats till teoretiker som Nicholas Wolterstorff och Gregory Currie, anser att skönlitterära berättelser alltid är fiktiva. Jag hyser ingen sådan uppfattning. Jag anser att skönlitterära berättelser praktiskt taget alltid är presentationella, och Jansson förbiser här att presentationellitet och fikcionalitet är två skilda saker, vilket annars är en viktig poäng i min bok. (Jfr min förklaring av skillnaden mellan presentationellitet och fikcionalitet *ibid.*, ss. 200–204.) Vad som är sant är, att jag har en delvis annan syn på fikcionalitet än Wolterstorff och Currie. Dock har skillnaden inte att göra med om stoffet i den fiktionella framställningen måste vara är uppdiktat eller ej (*ibid.*, s. 31 f.; jfr nu också min uppsats »On Walton's and Currie's Analyses of Literary Fiction», *Philosophy and Literature*, 17, 1993, ssk. ss. 91–94).

Jansson ställer sig vidare, säger han, en aning tvivlande till att presentationell funktion är lika grundläggande som informativ och direktiv, och han hänvisar till att Louis B. Salomons klassifikation av kommunikativa kategorier inte räknar med presentationellitet. Men i viss mening ser också jag presentationellitet som mindre grundläggande: jag uppfattar presentationellitet som utvecklade ur informativitet och direktivitet men omöjlig att reducera till de kategorierna (*Literary Discourse*, ss. 78–82). Jag stryker också under (*ibid.*, ss. 71–78) att man kan ställa upp olika klassifikationer av språkets funktioner beroende på vilka sammanhang som man speciellt vill belysa, och jag diskuterar andra sätt att klassificera språkets funktioner, särskilt Bühlers, Jakobsons och Searles. Janssons skeptiska reflexion implicerar, att jag s.a.s. ställer presentationellitet helt på linje med informativitet och direktivitet, och det stämmer alltså inte riktigt. Det Jansson säger kan också ge intrycket att jag

inte känner till, eller inte har tagit ställning till, andra möjliga klassifikationssystem och de utmaningar mot min teori som dessa innebär.

Så långt Janssons beskrivning av min teori. Hans förklaring av vad han ser som grundfelet med den, är i mitt tycke rätt svävande: »Wolterstorffs och Petterssons teorier är enligt mitt förmenande alltför allmänt hållna och alltför författarorienterade. De säger – och till skillnad från Curries modell – ingenting verkligt intressant om vad läsaren mera precis gör när han läser romaner.» (Jansson, s. 69) Passusen om läsaren förvånar mig. Självt tycker jag att min analys av den litterära kommunikationens grunddrag är betydligt mer detaljerad än Curries, också beträffande vad läsaren gör. Och naturligtvis är den vida mera konkret än den som Jansson själv skisserar på sitt med nödvändighet begränsade artikelutrymme. Att min analys skulle vara alltför författarorienterad är lätt att säga, men var finns skälen att påstå det?

Det som ligger bakom den senare kritiken är säkert Janssons idé, att Skalin och jag med orätt tillbakavisar begreppet 'implicit författare' och med orätt hävdar »att inte endast den implicite författaren utan också den icke namngivne och icke konkret gestaltade fiktive berättaren ('the undramatised narrator') är identisk med den verkliga författaren så som historisk individ» (*ibid.*, s. 71; observera att formuleringen tycks förutsätta just det som Skalin och jag bestrider, nämligen den implicite författarens existens). Han hänvisar så med gillande till Shlomith Rimmon-Kenans argument, att den implicite författaren skiljer sig från den verkliga åtminstone såtillvida som han är oföränderlig och konsistent, medan den verkliga författaren hela tiden förändras och kan uttrycka olika idéer och känslor i olika verk.

Jag ska så småningom bemöta det argumentet, men först ska jag peka på vad som enligt min mening är grundproblemet med den implicite författaren: den implicite författaren finns inte i verkliga livet. Den verkliga författaren är en människa av kött och blod. Den implicite författaren eller den fiktive berättaren, dramatiserad eller odramatiserad, är det inte. Eftersom de inte bokstavligen existerar, kan de inte bokstavligen utföra några handlingar. De kan t.ex. inte bokstavligen berätta, lika litet som de bokstavligen kan skaka hand med oss eller bokstavligen klättra i träd. Det är bara verkliga perso-

ner som kan utföra verkliga handlingar. Fiktiva berättare kan på sin höjd fingeras berätta, fingeras skaka hand med oss, fingeras klättra i träd. Och den som fingerar att de gör detta, är naturligtvis den verkliga författaren. Det kan inte vara den implicite författaren: han har inte heller någon verklig existens, och handlingen att genuint fingera genom det man säger eller skriver är en lika verklig handling som den att formulera genuina påståenden i tal eller skrift. Vi måste försöka inse, att det i verkligheten är Pär Lagerkvist som berättar i Lagerkvists *Dvärgen*, inte jagberättaren-dvärgen. Dvärgen kan inte bokstavligen berätta, eftersom han inte bokstavligen finns. Det som verkligen händer är att han fingeras berätta: Lagerkvist fingerar, genom det han skriver, att det är dvärgen som är berättaren.

I *Dvärgen* är det klart markerat i texten, att dvärgen ska tänkas berätta. Sådana fall är oproblematiska. Det förefaller mig däremot mycket olämpligt att räkna med fiktiva berättare eller implicita författare när det inte är markerat i texten, att författaren fingerar att de ingår i berättelsens värld. Det enda skälet att föra in dem är, det vet vi alla, att man tror att de är nödvändiga för förklaringen av vad som sker i samband med litterärt berättande. Men jag kan inte se att det hjälper oss ett dugg att ponera existensen av en fiktiv, odramatiserad berättare i t.ex. Strindbergs *Röda rummet*, eller en implicit författare skild från den verkliga Strindberg. Den implicite författaren kan ju t.ex. inte, som Booth och andra förutsätter, välja ut detaljerna i historien, organisera historien, veta att den är osann men låtsas att den är det, o.s.v. (Jfr Wayne Booth, *The Rhetoric of Fiction*, 2. uppl., Chicago 1983, s. 429 f.) För eftersom den implicite författaren inte är en bokstavligen existerande verklig person, kan han inte bokstavligen utföra verkliga handlingar eller befinna sig i verkliga tillstånd: välja, organisera, veta, låtsas. Han kan förstås fingeras göra allt detta, men var finns tecknen på att Strindberg fingerar något i den här riktningen när han skriver *Röda rummet*? Den implicite författaren är en postulerad handlande agent, införd därför att man tror att han behövs som förklaringsfaktor. Men eftersom han inte kan utföra verkliga handlingar, kan han inte heller verkligen ha organiserat något som helst i romanens värld, och hans förklaringsvärde är noll. Den implicite författaren är

ingenting annat än ett överflödigt teoretiskt antagande. Och det skulle man ha sett för länge sedan, om man hade varit mera noga med att hålla isär det verkliga och det blott fingerade. Den som verkligen, bokstavligt organiserar *Röda rummet* kan inte gärna vara någon annan än Strindberg.

Men är då inte den vars hållningar finns uttryckta i *Röda rummet* i motsats till Strindberg evigt oföränderlig, precis som Rimmon-Kenan säger? Nej, det finns två var för sig avgörande fel på Rimmon-Kenans argument. Ett har jag just hamrat in: det kan inte vara hållningarna hos någon implicit författare som verkligen finns uttryckta i *Röda rummet*, eftersom implicita författare inte är verkliga, faktiskt existerande personer och följaktligen inte i verkligheten har några som helst hållningar. Det andra felet är mer subtilt, men också det är viktigt att se. Det består i att Rimmon-Kenan tar för givet att den hållning som visas upp i *Röda rummet* måste kunna tillskrivas en gestalt som definieras just av att han uttrycker den hållningen. Den gestalten benämns den implicite författaren, och den implicite författaren kan nu naturligtvis inte restlöst identifieras med Strindberg, eftersom Strindberg (som vi alla) visar upp delvis olika hållningar i olika sammanhang (om vi ställer saken på sin spets: i varje ny text, varje nytt yttrande). Men vad som skulle behöva legitimeras i Rimmon-Kenans argumentation, är manövern att para samman den hållning som visas upp i *Röda rummet* med en speciell individ, icke-identisk med varje individ som i något sammanhang visar upp någon annan hållning. Det är ju nämligen fullkomligt absurt att tänka sig, att det måste ligga en separat individ bakom varje text med en från andra texter särskiljbar textuell hållning. Det skulle t.ex. lösa upp var och en av oss i, kanske, lika många individer som vi har producerat yttranden under vårt liv. Och om Rimmon-Kenans implicita strategi för separation och identifikation av individer allmänt sett saknar varje rimlighet, vad skulle göra den rimlig just i samband med litteratur?

De här argumenten anförs inte i *Literary Discourse*, men åtskilliga andra. Ur min diskussion av fiktiva berättare och implicita författare lyfter Jansson ut bara ett argument, och han kritiserar det utanför dess kontext. Det gäller ett ställe där jag kommenterar det faktum att idéerna och känslorna som uttrycks i en litterär text

kan vara andra än de som författaren verkligen har. Jag påpekar att detta naturligtvis inte visar, att den som talar är någon annan än författaren: det är inget ovanligt att man uttrycker delvis andra idéer eller känslor än de som man faktiskt har. Inte heller behöver det ligga något omoraliskt i detta: jag hänvisar till en finansministers politiska plikt att dementera devalveringsrykten även om han vet att de är berättigade. Här invänder Jansson att finansministern far med osanning, men inte författaren. Janssons iakttagelse är riktig, men den är vid sidan av saken. I boken bestrider jag inte att finansministerns yttrande, men inte författarens, är ett påstående med sanningsvärde, och inte heller att vi bedömer de båda fallen efter delvis olika principer. Det jag framför allt vill visa på är emellertid, att det fortfarande är vi själva som talar, även när vi är involverade i ett slags rollspel (vilket jag menar att både författaren och finansministern kan sägas vara).

Låt mig ta ett annat exempel. Säg att jag berättar en saga för en liten flicka. Den handlar om hennes trehjuling; när jag berättar låtsas jag att den lilla cykeln har magiska egenskaper. Jag uttrycker alltså attityder som jag inte har: jag tror ju inte, att hennes trehjuling verkligen har magiska egenskaper. Ett resonemang av den typ som Jansson vill sätta i stället för mitt skulle här gå ut på, att det inte kan vara jag som berättar sagan, eftersom jag ju inte ljuger, och eftersom tron att flickans trehjuling har magiska egenskaper likväl uttrycks i sagan. Men skälet till att ingen lögn föreligger är helt enkelt, att jag fingerar att flickans trehjuling har magiska egenskaper, inte påstår det. (Det är ett misstag att uppfatta satserna i en fiktionsberättelse som ett slags påståenden som förutsätter en talare som tror på det han säger. I själva verket är satserna uppenbart fingeranden, d.v.s. penseldrag vid uppmålandet av en fiktiv värld.)

Och vad skulle det vara för poäng med att säga, att det inte är jag som berättar utan en fiktiv berättare (och en implicit författare som organiserar sagan i dess helhet)? Eftersom den fiktive berättaren inte i verkligheten kan berättas, och den implicite författaren inte i verkligheten kan organisera, behövs ju ändå jag, sagoberättaren. Och när det nu ändå måste vara jag, sagoberättaren, som fingerande och allt organiserande berättar om den magiska trehjulingen, vad vinner vi på att förutsätta, att jag också

måste tänkas fingera att det bakom sagan finns en implicit berättare och en fiktiv författare? Är det inte både poänglöst och förvirrande? Och vad finns det egentligen för betydelsefulla skillnader i just *det här* avseendet mellan min saga och *Röda rummet*?

Detta om Janssons kritik av min teori om skönlitteratur och sakprosa. Låt oss nu se på Janssons egen analys, om vilken han säger att den »på sätt och vis är ett slags kombination av Curries, Kants, Petterssons och Wolterstorffs teorier» (Jansson, s. 69). Analysen formuleras utifrån exemplet *Ingenjör Andréés luftfärd*, och Jansson vill tolka utsagorna i skönlitterärt berättande efter följande mönster:

Per Olof Sundman säger i *Ingenjör Andréés luftfärd* implicit: »jag (den implicite Sundman) uppmanar varje läsare av *Ingenjör Andréés luftfärd* att momentant under läsningen (och utan hänsynstagande till den historiska verkligheten, d.v.s. oavsett den historiska verklighetens faktiska beskaftenhet) ta för givet att ingenjör Andréé har existerat samt att han år 1897 på en bankett sammanträffade med Albert Engström och Fridtjof Nansen.»/ (ibid.)

Jansson förtydligar sedan sin modell genom att säga bl.a.:

Den idé som ligger till grund för denna modell är den tanken att skönlitteratur skiljer sig från annan litteratur i det hänseendet att skönlitteraturen – och endast skönlitteraturen – är självauktorisande: /---/

Den skönlitterära texten auktoriseras därigenom att dess utsagor verifieras av den implicite författaren. Eftersom denna funktion föreligger i (och endast i) den skönlitterära texten kan man om denna text säga att den auktoriserar sig själv. Att uppfatta en text som skönlitterär är detsamma som att betrakta denna som självauktorisande. (Också i sakprosatexten förekommer – och som tidigare påpekats – en implicit författare. Denne har dock här ingen textauktorisande funktion.) (ibid., s. 69 f.)

Enligt Jansson är den implicite författaren fiktionell, en del av fiktionen (jfr ibid., ss. 73 och 75). Därför verkar det konstigt att Jansson tänker sig, att den verkliga författaren kallar en fiktion för »jag» (jfr: »Per Olof Sundman säger i *Ingenjör Andréés luftfärd* implicit: 'jag (den implicite Sundman) uppmanar varje läsare /.../'). Utsuddningen av gränsen mellan en verklig och en fiktiv person tenderar att maskera ett av grundproblemen med Janssons analys: Jansson ger i själva verket ingen fundamental förklaring av vad fiktionsförfattaren gör med språket. Som jag förstår hans tanke är det den, att Sundman skapar en fiktion som består i, att den implicite

författaren uppmanar läsarna att momentant ta för givet att (...). Men vad Jansson i så fall beskriver, är ju hur han tänker sig grundbeståndsdelarna i en litterär fiktion. Han förklarar inte hur en litterär fiktion blir till, hur författaren hanterar språket för att med dess hjälp fingera, och hur den skönlitteräre författarens språkliga handlande skiljer sig från sakproseskribentens. Janssons enda beskrivning av författarens aktivitet på den punkten ligger i ordet »säger». Men »säger» gör också sakproseskribenten. Vad består skillnaden i? Att besvara den frågan är en central punkt när man vill ge en bild av vad den skönlitteräre författaren gör med språket (och jag har själv gett ett utförligt, språkteoretiskt noga förankrat svar på den i *Literary Discourse*).

Det kan verka som om Janssons analys hade mer substans än jag påstår: det kan verka som om Jansson menade att den skönlitteräre författaren riktar en bestämd typ av uppmaning till läsarna. Men lägg märke till att uppmanandet tillskrivs den implicite författaren, som ju tänks vara fiktiv och naturligtvis inte kan rikta verkliga uppmaningar till någon. Uppmanandet måste alltså tänkas ske i fiktionen, inte i verkligheten. (Och det skulle hur som helst inte ha varit någon god idé att försöka fatta ett skönlitterärt verk som en implicit uppmaning.)

Det är likväl sant att Jansson ger en beskrivning av grundstrukturen i fiktionen som författaren bygger upp. Sätillvida anger han – i ett mer perifert avseende – hur han uppfattar författarens språkliga handlande. Men jag ställer mig skeptisk också till Janssons grundanalys av litterära fiktioner innehåll. Ett skäl till min skepsis är förstas, att jag inte tycker att det är befogat att räkna med implicita författare. Ett annat är det, att jag som läsare av texter som *Dvärgen*, *Röda rummet* och *Ingenjör Andréas luftfärd* inte brukar ha känslan, att det riktas några uppmaningar till mig, vare sig verkliga eller fiktiva. Jag tror att Jansson här missförstår det anspråk på lyssnaren eller läsaren som varje talare eller skribent reser – anspråket att adressaten ska sätta sig in i och vederbörligen reagera på det tilltal som texten innebär – och tar det som ett slags uppmaningskaraktär som är specifik för den skönlitterära texten.

Skeptisk är jag också till det innehåll som Jansson vill ge den förutsatta uppmaningen, och min skepsis återknyter till temat verklighet

contra fiktion. Jansson vill tänka sig, att läsaren av skönlitteratur förväntas momentant under läsningen ta för givet, att gestalterna i berättelsen har existerat och gjort det de sägs göra. Men vad är det läsaren förväntas göra: ta för givet att det berättade *verkligen* är eller har varit fallet eller ta för givet att det är fallet i *fiktionen*? Om Jansson menar, att läsaren förväntas ta för givet att det berättade *verkligen* är eller har varit fallet, då tror jag att han ger en felaktig beskrivning av hur läsare och författare faktiskt umgås med litteratur. Trots Coleridges dictum om »willing suspension of disbelief» är det säkert så, att den kompetente läsaren av *Dvärgen* eller *Röda rummet* inte för ett ögonblick glömmar att personerna och händelserna i själva verket är uppdikade. Jag gör det i varje fall inte, i den mån jag kan lita på min egen introspektion. (Många andra teoretiker har f.ö. kommit med vittnesmål som går i samma riktning.) Om Jansson å andra sidan menar, att läsaren förväntas ta för givet att det berättade är fallet i *fiktionen*, då är hans idé med all säkerhet riktig, men också ganska innehållslös. Den går ju i så fall bara ut på att läsaren förväntas förstå vad författaren berättar, förstå vad som fingeras. Så långt är vi alla överens. Och om den här tolkningen är avsedd kan man också undra, varför läsaren bara *momentant* ska ta för givet att det berättade är fallet i fiktionen.

Problemen med verklighet contra fiktion blir ännu mer akuta, när Jansson går vidare och förklarar vad han ser som det grundläggande i sin idé. Det han då framhåller är tanken, att det bara är skönlitteratur som är självauktorisande, och att den implicite författaren verifierar dess utsagor. Tesen ges extra eftertryck genom att den utpreparas som avslutningsord i Janssons artikel:

Enligt mitt förmenande är den avgörande *definierande* skillnaden mellan skönlitteratur och sakprosa – mellan »fiction» och »faction» – en och en enda: skönlitteraturen auktoriserar (och till skillnad från sakprosan och genom den fiktive »the implied author») sig själv. (ibid., s. 75)

Eftersom Jansson egentligen inte förklarar vad han menar med »auktorisera» och »verifiera», är jag inte helt säker på hur hans tes ska förstås. Men jag tror att man kan visa att hans resonemang, hur det nu än preciseras i detalj, måste vara på fel spår.

Låt mig först slå fast, att det som berättas i texter som *Dvärgen* och *Röda rummet* faktiskt

inte är sant. Dvärgen har aldrig strypt Josafat och Arvid Falk har aldrig lyft knytnäven mot Stockholm från den lilla trädgården på Mosebacke. Eftersom det som står i *Dvärgen* och *Röda rummet* bokstavligen är osant, eftersom det inte svarar mot den faktiska verkligheten, kan det givetvis inte verifieras i ordets vedertagna mening. (Minst av allt kan den implicite författaren verifiera något, eftersom han inte är en verklig person.)

Vad menar alltså Jansson med att sådant som dvärgens och Arvid Falks handlingar verifieras och auktoriseras i *Dvärgen* och *Röda rummet*? Jag tror att han tänker på att det (som vi ibland säger) är sant i fiktionen att dvärgen och Falk utför dessa handlingar. Den fiktionella litterära framställningen gör automatiskt det berättade sant i fiktionen, och enligt Jansson har vi den implicite författaren att tacka för detta. Naturligtvis finns det litterära framställningar som i större eller mindre utsträckning är dokumentära, icke-fiktionella, som t.ex. *Ingenjör Andréés luftfärd*, men också där blir det berättade automatiskt sant i berättelsens värld. Alltså kan man säga, att skönlitteratur är självauktorisering och att den implicite författaren verifierar dess innehåll – jag gissar att det är i sådana banor som Jansson har tänkt. (Bruket av »auktorisering» i Skalins terminologi, där termen hämtats, stöder också ett sådant antagande.)

Det förefaller mig olämpligt att använda begreppen 'auktorisering' och 'verifikation' så som Jansson gör. Annars är det naturligtvis riktigt, att det som fingeras i den litterära framställningen automatiskt blir sant-i-fiktionen. Men på den punkten finns, tvärtemot vad Jansson säger, ingen reell skillnad i förhållande till sakprosan. För »det som är sant i fiktionen» har inte med verklig sanning att göra; det är identiskt med »det som fingeras», »det som är innehållet i det sagda i den fiktionella utsagan». Att vara sant-i-fiktionen är i realiteten detsamma som att vara en del av innehållet i det sagda. Men också i sakprosa blir det sagda en del av innehållet i det sagda. Påståendet »Jorden är platt» utsäger att jorden är platt; att jorden är platt ingår i det sagda. Om vi använde samma språkliga grepp som man brukar använda när man talar om fiktionsberättelser, kunde vi säga att det är *sant i påståendet* att jorden är platt. Med det skulle vi helt enkelt ha sagt, att det ingick i påståendets innehåll att jorden är platt. Situationen är exakt

parallell till den vid skönlitteratur: sakproseut-sagan att jorden är platt är »självauktorisering» såtillvida som den är »verifierad» av »den implicite talaren». Observera att om vi på allvar ska jämföra skönlitteratur och sakprosa, måste jämförelseaspekterna hållas konstanta: vi kan t.ex. inte ge »verifiera» *en* innebörd vid skönlitteratur och *en annan* vid sakprosa.

Här skulle Jansson möjligen vilja genmäla, att verifikation i sakprosans mening helt enkelt inte förekommer vid skönlitteratur. »*Sakprosetexten*», säger han, »auktoriseras därigenom att dess utsagor kan – och skall – verifieras av dokument och källor föreliggande oberoende av sakprosetexten». (ibid., s. 69) Den skönlitterära texten auktoriseras enligt Jansson på helt annat sätt; jag har redan citerat hans beskrivning av hur detta sker. Och i denna skillnad i auktoriserings- och verifikationsätt ligger, menar kanske Jansson, den stora skillnaden mellan skönlitteratur och sakprosa.

Men skillnaden som Jansson i så fall pekar på, skillnaden i auktorisering och verifikation, består ju i att auktorisering och verifikation i den bemärkelse som kan komma ifråga vid sakprosa – 'garanterande av sanning', 'bekräftande av sanning' – helt enkelt inte förekommer i samband med skönlitteratur. (Jag tycker att Jansson lurar sig själv när han talar om *frånvaron av verklig verifikation* i termer av *självauktorisering*.) Och det är ingen ny upptäckt att det är poänglöst att kräva sanningsbevis när man står inför en fiktion; redan Sidney visste att diktaren ingenting påstår och därför aldrig ljuger. Om man presenterar den här skillnaden som den definierande skillnaden mellan skönlitteratur och sakprosa, för man alltså inte diskussionen framåt. Skönlitteraturens speciella förhållande till det empiriskt sanna är en konsekvens av dess speciella bruk av språket, och det är analysen av detta bruk av språket som är aktuell och omstridd (och som upptar mig i *Literary Discourse*).

Jag kan urskilja ett sista drag som Jansson kunde vilja göra. Han kunde vilja säga, att jag fattar 'auktorisering' mycket snävare än han har tänkt sig begreppet. Det han syftar på med »auktorisering» är – kunde han fortsätta – snarare ett slags acceptabilitet. Varje typ av framställning har sin funktion, och möter sin typ av förväntningar som den har att uppfylla. Sakprosan möter förväntningar på faktisk sanning; den

blir acceptabel (auktoriserad) genom att man belägger den faktiska riktigheten hos det den säger. Andra typer av framställningar (ordspråk, myt, religiös urkund etc.; jfr *ibid.*, s. 69) auktoriseras av andra omständigheter som ligger utanför dem själva. Bara skönlitteraturen är sådan, att dess auktorisering inte ligger utanför den själv. Den är självauktoriserande.

Mitt svar blir då, att om »auktoriserad» ska betyda något i stil med 'accepterad', 'svarande mot de krav som man har rätt att ställa på den aktuella typen av framställning', då är inte skönlitteratur självauktoriserande. Av skönlitteratur har vi rätt att kräva någon sorts mänskligt utbyte: litterärt utbyte, konstnärligt utbyte, estetiskt utbyte eller hur vi nu vill formulera det. Men en del skönlitteratur är (tyvärr) rent skräp. Den är då inte alls självauktoriserande i den här meningen, utan snarare självdesauktoriserande.

Men, kunde Jansson vidhålla, också i sådana beklagliga fall är skönlitteraturen likväl *självdesauktoriserande*. Grunden till dess värde eller brist på värde ligger alltid i det litterära objektet självt. Så är det inte vid sakprosan: där är det externa överväganden som bestämmer värdet hos en utsaga.

Att säga detta skulle vara att säga, att skillnaden mellan skönlitteratur och sakprosa består i att skönlitteraturen har ett slags autonomi. Det är inte någon speciellt intressant idé om den inte utvecklas betydligt mera, och så länge den behåller den här kompromisslösa formen är den

f.ö. också en idé som jag för min del skulle avvisa. Det beror både på att jag ser tron på det litterära objektets enhet, traditionellt fattad, som ohållbar (jfr *Literary Discourse*, ss. 141–147) och på att jag misstror en basalt estetiserande syn på litteratur: min stil är snarare att framhäva att litteratur svarar mot genuina och påtagliga mänskliga behov. Men frågan i vilken mening litteratur är autonom, är förstås ett för stort ämne för att tas upp här.

Med detta har jag sagt det mest väsentliga som jag har att säga om Janssons artikel. Jag är medveten om att mitt inlägg har en något filosofisk prägel: här insisteras på begreppsdistinktioner och ordförklaringar, och här inskräps vikten av att hålla skillnaden mellan verklighetens och fiktionens värld klar för sig. (Jag tänker då på den oundgängliga common-sense-distinktionen mellan verklighet och fiktion; jag besvär alla dekonstruktörer bland läsarna att låta bli att se mig som insnärjd i närvarons metafysik.) Det är inte så att jag vill utsätta litteraturvetenskapen för någon preciseringsterror eller på minsta vis nagga dess självständighet och egenart i kanten. Men det är min uppriktiga mening att vi litteraturvetare skulle ha mycket att vinna på att tänka och formulera oss klarare när vi beskriver fiktioner och förhållanden i samband med fiktioner. På den punkten kan kanske mitt bidrag ha ett värde som är oberoende av om man i övrigt godtar min uppfattning om litteratur och språk eller mina synpunkter på Janssons artikel.